

CUPRINS

LISTA AUTORILOR.....	15
O TEORIE A TRADUCERII ÎN LOC DE CUVÂNT-ÎNAINTE (<i>Mircea Martin</i>).....	19
ARGUMENT. O ISTORIE A TRADUCERILOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ – SECOLELE XVI–XX (ITLR) (<i>Muguraș Constantinescu,</i> <i>Rodica Nagy</i>)	35
TRADUCERILE ÎN SECOLUL AL XX-LEA. SUB SEMNUL COMPLEXITĂȚII (<i>Muguraș Constantinescu, Titela Vilceanu, Daniel Dejica</i>).....	37
MULȚUMIRI	41
ABREVIERI ȘI CONVENȚII	43

Capitolul I

CONTEXT LINGVISTIC, LITERAR, ISTORIC, GEOPOLITIC, SOCIAL, CULTURAL	45
Introducere (<i>Ovidiu Morar</i>)	47
Preambul	49
Situația traducerilor în limba română în contextul cultural- istoric al secolului al XX-lea (<i>Ovidiu Morar</i>).....	49
Evoluția limbii române literare. Scurtă privire asupra limbii traducerilor în limba română din secolul al XX-lea (<i>Rodica Nagy</i>)	59
Sfârșit și început de secol – perioada interbelică	71
Sfârșit și început de secol (1895–1905) (<i>Mariana Neț</i>)	71
Perioada interbelică: tendințe (<i>Muguraș Constantinescu</i>)	76
Traducerile din limba engleză (<i>Silvia Blanca Irimiea</i>).....	81
Cenzura	97
Cenzura în perioada comunistă: traducerile și problema străinului (<i>Anda Rădulescu</i>)	97
Traducerea literaturii franceze sub cenzura comunistă (<i>Alina Pelea, Andreea Bugiac</i>)	109

Traducerea literaturii engleze sub cenzura comunistă (<i>Ana-Maria Pâcleanu</i>)	113
Imaginea străinului	122
Imaginea străinului filtrată și fasonată de traduceri (<i>Muguraș Constantinescu</i>)	122
Numele alogene și capcanele traducerii din italiană (<i>Oana Sălișteanu</i>)	134
Minorități etnice, politice, lingvistice	139
Literatura de expresie germană din România: caracterizare generală (<i>Maria Sass</i>)	139
Literatura idiș în versiune românească (<i>Camelia Crăciun</i>)	144
Literatura maghiară (<i>Tímea Berki</i>)	155
Traduceri din literatura slovacilor din România (<i>Dagmar Maria Anoca</i>)	169
Minorități etnice, politici lingvistice: comunitatea poloneză (<i>Olimpia Mitric</i>)	181
Dinamica mentalităților și a traducerilor	186
Literatura dedicată mentalităților (<i>Mariana Neț</i>)	186
Cartea tradusă sub aspect bibliologic (<i>Olimpia Mitric</i>)	191
Dinamica traducerilor în perioada post-comunistă (1990–2000). Traducerea romanului britanic și american: o abordare cantitativă (<i>Andi Săsâiac</i>)	198
Literatura polonă (<i>Constantin Geambașu</i>)	210
Instrumentele de lucru ale cercetătorului	212
Cel dintâi instrument de lucru: <i>Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice</i> (<i>Carmen Brăgaru</i>)	212
<i>Dicționarul cronologic al romanului tradus în România de la origini până la 1989</i> (2005) și <i>Dicționarul cronologic al romanului tradus în România 1990–2000</i> (2017) (<i>Oana Ursu</i>)	222
Flori exotice. Traduceri din spații insolite, înregistrate în presa românească în perioada 1859–1964 (<i>Carmen Brăgaru</i>)	226
Începuturile hispanisticii și instrumente de cercetare (<i>Coman Lupu</i>)	236
Exempla	247
Problema neologismelor la Nicolae Iorga (<i>Sanda-Maria Ardeleanu</i>)	247
Bibliografie selectivă	251

Capitolul II

STATUTUL ȘI CONDIȚIA TRADUCĂTORULUI	271
Introducere (<i>Sanda-Maria Ardeleanu, Alina Pelea</i>)	273
Traducătorul în societatea românească	274
Statutul traducătorului și al interpretului. Legislația românească în materie de traducere și interpretare. Asociații (<i>Veronica Manole, Daniela Măriucuța, Alina Pelea, Gina Puică</i>)	274
Bilingvism și biculturalitate. Autotraducători – scriitori bilingvi (<i>Ileana Neli Eiben, Maria-Cristina Hetriuc</i>)	283
Specificul autotraducerilor istratiene (<i>Maria-Cristina Hetriuc</i>).....	288
Instituționalizarea traducerii	290
Traducerea în universitățile românești în secolul al XX-lea (<i>Rodica Dimitriu</i>).....	290
Universitatea din București, Facultatea de Limbi Străine (<i>Roxana-Cristina Petcu</i>)	292
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, Facultatea de Litere: Departamentul de Limbi Moderne Aplicate (<i>Rodica Baconsky</i>).....	295
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Litere: Programe de traducere-terminologie-interpretariat (<i>Rodica Dimitriu</i>).....	298
Universitatea Politehnica Timișoara: începuturile programelor de studii. Traducere-interpretare (<i>Daniel Dejica</i>)	301
Instituții culturale care au sprijinit traducerile în limba română	304
British Council România (<i>Carina Brânzilă</i>)	305
Instituții franceze și instituții francofone internaționale (<i>Mariana Șovea</i>)	306
NORLA (NORwegian Literature Abroad) (<i>Crina Leon</i>).....	308
Instituțiile poloneze care au finanțat traduceri (<i>Constantin Geambașu</i>).....	309
Instituții portugheze și braziliene care au finanțat traduceri (<i>Veronica Manole</i>).....	311
Institutul Cervantes din București: un susținător al activităților de traducere (<i>Lavinia Seiciuc, Alina-Viorela Prelipcean</i>).....	312
Traducerile din catalană. Inițiative și subvenții (<i>Diana Moțoc</i>).....	315
Kulturrådet și Svenska Institutet (<i>Roxana-Ema Dreve, Raluca Pop</i>).....	317
Activitatea Institutului Cultural Maghiar din București în domeniul traducerii și promovarea literaturii maghiare traduse în România (<i>Magdolna Csegedi</i>)	318
Kriterion și literatura de expresie sârbă (<i>Octavia Nedelcu</i>).....	321
Uniunea Ucrainenilor din România (UUR) (<i>Mihaela Herbil</i>)	322

Instrumentele traducătorului	324
Leon D. Levițchi. Îndrumar pentru traducătorii din limba engleză în limba română (<i>Luminița-Elena Turcu</i>)	325
Instrumentele traducătorului de limba franceză (<i>Mariana Șovea</i>)	329
Dicționarele ca instrumente de lucru pentru traducătorii de limbă spaniolă în secolul al XX-lea (<i>Alina-Viorela Prelipcean,</i> <i>Lavinia Seiciuc</i>)	331
Traducători în cultura românească – tipologie și portrete	340
Scriitori-traducători (<i>Daniela Hăisan</i>)	340
<i>Eugen Barbu (Maria-Cristina Hetriuc)</i>	347
<i>Otilia Cazimir (Daniela Hăisan)</i>	349
<i>Mircea Ivănescu (Radu Vancu)</i>	355
<i>Mihail Sadoveanu (Daniela Hăisan)</i>	358
<i>Henriette Yvonne Stahl (Daniela Hăisan)</i>	363
Traducători universitari. Privire panoramică și portrete (<i>Ileana Neli Eiben</i>)	369
Portrete.....	381
<i>Andrei Bantaș (Elena Croitoru)</i>	381
<i>Ileana Cantuniari (Mariana-Vica Ciupu)</i>	388
<i>Dan Dușescu (George Volceanov)</i>	390
<i>Petru Fornă (Daniela Vladu)</i>	392
<i>Petre Grimm (Liana Muthu)</i>	396
<i>Leon Levițchi (George Volceanov)</i>	400
<i>Irina Mavrodin (Anca-Andreea Brăescu)</i>	405
<i>Valeriu Munteanu (Crina Leon)</i>	411
<i>Sanda Oprescu (Constantin Tiron)</i>	413
<i>Virgil Stanciu (Sanda Berce)</i>	416
Intelectuali refugiați în traducere.....	424
<i>Radu Cioculescu (Sorin Enea)</i>	424
<i>Micaela Ghișescu (Veronica Manole)</i>	426
<i>Mihai Isbășescu (Mihai Crudu)</i>	429
<i>Pericle Martinescu (Liviu-Marcel Ungurean)</i>	431
<i>Gellu Naum (Petronela Munteanu)</i>	434
<i>Alexandru Popescu-Telega (Carmen Sveduneac)</i>	436
Traducător, redactor de carte, memorialist: <i>Antoaneta Ralian</i> (<i>Daniela Hăisan</i>)	441
Traducători ocazionali de texte nonliterare	452
<i>De la traducerea juxtiliniară la traducerea reconstituire</i> (<i>Muguraș Constantinescu</i>).....	452

Câteva portrete de traducători în limba română din domeniul tehnic și științific (<i>Anamaria Gebăilă, Daniela Cătău-Vereș,</i> <i>Despina Rotaru, Mariana Șovea, Carmen Andraș, Teodora Ghivirigă,</i> <i>Daniela Cătău-Vereș</i>).....	459
Exempla	467
Imaginarul și subiectivitatea traducătorului (<i>Sanda-Maria Ardeleanu</i>)	467
Apropierea cu pași mici de esența emoției este tocmai actul traducerii (<i>Dinu Flămând</i>)	470
Misterul și meșteșugul traducerii (<i>Anca-Irina Ionescu</i>)	477
Volcanovismele lui <i>George Volceanov</i>	486
Bibliografie selectivă	491
Abrevieri	505
 Capitolul III	
EDITURI, COLECȚII, REVISTE	507
Introducere (<i>Camelia Crăciun</i>).....	509
Evoluția peisajului editorial	511
Casele de librărie și editură la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea (<i>Aurora Firța-Marin</i>)	511
Edituri din perioada interbelică (<i>Anamaria Gebăilă</i>).....	518
Editurile epocii comuniste (<i>Silvia Blanca Irimiea</i>)	526
Explozia pieței editoriale post-comuniste (1990–2000) (<i>Muguraș Constantinescu</i>).....	531
Colecții de referință	540
Colecția „Biblioteca pentru toți” (<i>Muguraș Constantinescu</i>).....	540
Traducerile în „Opere fundamentale” (<i>Simona Modreanu</i>).....	544
Reviste în oglindă	549
Revista „Secolul 20” (<i>Dorica Boltașu</i>)	549
<i>Romanian Review</i> : traducerea ca instrument de propagandă culturală în România comunistă (<i>Cătălina Iliescu-Gheorghiu</i>)	556
Antologii și ediții	565
Antologiile de traduceri din literatura universală (<i>Alice Ionescu</i>).....	565
Traduceri, ediții bilingve, ediții filologice (<i>Olimpia Mitric</i>)	573
Edituri și colecții dintr-o perspectivă străină	592
Editura Omonia din perspectivă greacă (<i>Maria Papadima</i>)	592
Traduceri de teorie și critică literară în România comunistă: o perspectivă cehoslovacă (<i>Libuša Vajdová</i>).....	595

Exempla	603
Tălmăcitori în „Graiul Nou” (<i>Carmen Brăgaru</i>)	603
Editura Kriterion (<i>Cristina Brînzan-Antal, Tímea Ferencz</i>)	611
Portret de editor: Romul Munteanu (1926–2011) și Editura Univers (<i>Camelia Crăciun</i>)	617
Relații literare româno-italiene înregistrate în presa românească (1859–1964) (<i>Cristina Deutsch</i>)	626
Editorul către cititori (<i>Editorul</i>)	638
Editura Ciornei (<i>Redacția</i>)	639
Bibliografie selectivă	642

Capitolul IV

PERSPECTIVE ASUPRA TRADUCERII	647
Introducere (<i>Muguraș Constantinescu</i>)	649
Repere și contururi ale disciplinei	651
Teorii ale traducerii. Limbaj, semn, cultură (<i>Iulian Boldea</i>)	651
Literatura comparată și traducerea (<i>Mihaela Cernăuți-Gorodețchi</i>)	669
De la reflecții despre traducere la traductologie	672
Reflecții asupra traducerilor 1900–1945 (<i>Ana-Magdalena Petraru</i>)	672
Opinii interbelice legate de traducerea literară (<i>Mihai Draganovici</i>)	678
Reflecții asupra traducerilor 1945–1990 (<i>Muguraș Constantinescu</i>)	681
Primele studii și comunicări despre „teoria și practica traducerii” în România 1970–2000 (<i>Elena Ghiță</i>)	694
Traducere specializată și terminologie	700
Traducerea textelor specializate vs. traducerea textelor literare (<i>Elena Croitoru</i>)	700
Panoramă asupra terminologiei în România (<i>Daniela Cătău-Vereș</i>)	705
Studiul ESP (<i>Floriana Popescu</i>)	711
Fenomene traductive	717
Retraducerea, traducerea canonică, canonul traductiv (<i>Muguraș Constantinescu</i>)	717
Traduceri de texte traductologice (<i>Ileana Neli Eiben</i>)	728
Originalul în mișcare (<i>Muguraș Constantinescu</i>)	736
Tendințe în traductologie	739
Vocea traducătorului – privire generală (<i>Larisa Cercel</i>)	739
Notele traducătorului (<i>Liana Muthu</i>)	750
Critica traducerilor (<i>Raluca-Nicoleta Balașchi</i>)	755
Cultura traducerii	759
Tudor Vianu și istoria traducerilor în limba română (<i>Magda Mircea</i>)	759

Exempla	767
Aclimatizarea numelor proprii – literatura engleză (<i>Liana Muthu</i>)	767
Primul tezaur terminologic românesc (<i>Daniela Cătău-Vereș</i>).....	772
Bibliografie selectivă	775

Capitolul V

ANTICHITATEA ȘI EVUL MEDIU	793
Introducere (<i>Andreea Maria Popescu</i>)	795
Antichitatea greacă	796
Traduceri în limba română apărute în decursul secolului al XX-lea (<i>Maria-Luiza Oancea</i>).....	796
Anexă.....	815
<i>Antologii, Crestomații, Culegeri</i> (<i>Maria-Luiza Oancea</i>).....	815
<i>Autori</i>	821
Antichitatea latină	832
Traduceri în limba română apărute în decursul secolului al XX-lea (<i>Muguraș Constantinescu</i>).....	832
Traduceri românești din autori bizantini apărute în secolul al XX-lea. Privire generală (<i>Maria-Luiza Oancea</i>).....	840
Procopius din Cezareea. Istoria secretă (<i>Maria-Luiza Oancea</i>).....	855
Portrete de iluștri traducători clasiști	858
Homer și traducătorii săi de seamă în cultura română (<i>Maria Luiza Oancea</i>)	858
Eugen Cizek – portretul unui savant traducător clasicist (<i>Maria Luiza Oancea</i>)	862
Traduceri din literatura medievală franceză	864
De la Roland la Tristan. Avatarurile traductologice ale materiei franceze și bretone în limba română (<i>Brîndușa Grigoriu</i>)	864
Epopoea traducerilor epice. <i>Cântarea și cântecul lui Roland</i> (<i>Brîndușa Grigoriu</i>)	868
<i>Tristan și Isolda</i> – florilegii în proză și versuri (<i>Brîndușa Grigoriu</i>)	879
Chrétien de Troyes și traducătorii săi români (<i>Liliana Anghel</i>)	883
Literatura sapiențială în Franța evului mediu.....	900
<i>Renart vulpoiul și Romanul Trandafirului</i> (<i>Diana Rînciog</i>)	900
Traduceri din literatura medievală italiană	908
Dante Alighieri în limba română: repere istorice și traductiv- traductologice (<i>Iulia Cosma</i>)	908
Traduceri din lirica și proza lui Francesco Petrarca (<i>Iulia Cosma</i>)	925

Boccaccio și ceilalți prozatori italieni traduși în limba română (<i>Daniele Pantaleoni</i>)	933
Traduceri din literatura medievală spaniolă	947
Epopoei, proză de ficțiune și relatare de călătorie în Evul Mediu hispanic (<i>Mianda Cioba, Anca Crivăț</i>).....	947
Literatură medievală portugheză (<i>Veronica Manole</i>).....	969
<i>Lusiada</i> de Luís Vaz de Camões, traducere de Aurel Covaci (<i>Veronica Manole</i>).....	972
Traduceri din literatura medievală engleză	974
Începuturile literaturii engleze și traducerea în limba română (<i>Isabela Merilă</i>)	974
Opera lui Chaucer în traducerea lui Dan Duțescu (<i>Andreea Maria Popescu</i>).....	981
Traduceri din legenda arthuriană medievală engleză (<i>Andreea Maria Popescu</i>).....	987
Traduceri din literatura medievală germană (<i>Mihai Draganovici,</i> <i>Mihai Crudu</i>).....	994
Cântecul Nibelungilor (<i>Mihai Draganovici</i>)	1000
Traduceri din literatura nordică veche în limba română	1004
Mitologia nordică (<i>Sanda Tomescu-Baciu, Roxana-Ema Dreve</i>)	1004
Exempla – portrete de traducători	1011
George Coșbuc, traducător al lui Dante (<i>Iulia Cosma</i>).....	1011
Eugen Tănase (1914–2006) (<i>Eugenia Tănase</i>)	1013
Virgil Tempeanu traducător din germană medievală (<i>Mihai Draganovici</i>)	1019
Romulus Vulpescu (<i>Muguraș Constantinescu</i>)	1025
Bibliografie selectivă	1029

Capitolul VI

POEZIE (I). PERSPECTIVĂ DE ANSAMBLU	1049
Introducere (<i>Bianca Bican, Raluca-Daniela Duinea</i>).....	1051
Traduceri și retraduceri din poezia secolelor anterioare	1053
Poezie italiană (<i>Oana Sălișteanu</i>).....	1053
Poezie franceză (<i>Andreea Bugiac</i>)	1060
<i>Cazul Baudelaire</i> (<i>Ana-Maria Antonesei</i>).....	1060
Poezie norvegiană (<i>Raluca-Daniela Duinea</i>).....	1063
Poezie americană (<i>Liviu Cotrău</i>)	1070
Poezie maghiară (<i>Berki Tímea</i>)	1080

Traduceri din poezia modernă și contemporană	1087
Poezie franceză (<i>Andreea Bugiac</i>).....	1087
Poezie de limbă franceză din Belgia (<i>Andrei Lazar</i>).....	1093
Poezie germană (<i>Alexandra Constantin</i>).....	1105
Poezie japoneză (<i>Rodica Frențiu, Florina Ilis</i>).....	1110
Poezie maghiară (<i>Tímea Berki</i>).....	1114
Antologii de poezie	1117
Poezie germană (<i>Bianca Bican</i>).....	1117
Poezie nordică (<i>Raluca-Daniela Duinea</i>).....	1123
Poezie hispanică (<i>Ilinca Ilian</i>).....	1130
Poeți traducători	1141
Lucian Blaga (1895–1961) (<i>Larisa Cercel</i>).....	1141
Aurel Rău (<i>Anda Rădulescu</i>).....	1145
Eta Boeriu (<i>Aurora Firța-Marin</i>).....	1151
Ștefan Augustin Doinaș (<i>Muguraș Constantinescu</i>).....	1155
Studiu de caz: traduceri din W.B. Yeats (<i>Rodica Albu</i>).....	1162
Idei contemporane despre traducerea poeziei	1168
Ștefan Augustin Doinaș, Irina Mavrodin, Miron Kiropol (<i>Muguraș Constantinescu</i>).....	1168
Andrei Bantaș (<i>Elena Croitoru</i>).....	1172
Bibliografie selectivă	1178

Capitolul VI

POEZIE (II). REPERE ÎN TRADUCEREA DISCURSULUI POETIC	1195
Introducere (<i>Muguraș Constantinescu, Titela Vilceanu</i>).....	1197
Traduceri ale discursului poetic	1199
Poezia spaniolă a Secolului de Aur (<i>Mianda Cioba, Anca Crivăț</i>)	1199
Sonetele lui William Shakespeare și tălmăcirea lor în limba română – patrulaterul canonic P. Rezuș – I. Frunzetti – N. Chirica – Gh. Tomozei (<i>Dan Nicolae Popescu</i>).....	1243
Traduceri din poezia rusă în spațiul românesc (<i>Ludmila Bejenaru</i>).....	1263
Traducerea poeziei americane – secolul al XX-lea (<i>Georgiana Dilă</i>).....	1291
Traducerea poeziei britanice – secolul al XX-lea (<i>Mihaela Gavrilă</i>).....	1298
Poezie din literatura universală în colecția „Orfeu” (<i>Muguraș Constantinescu, Maria-Cristina Pîrvu</i>).....	1304
Traducători ai discursului poetic	1318
A.E. Baconsky (<i>Rodica Baconsky</i>).....	1318
Petre Solomon, portret „într-o oglindă retrovizoare” (<i>Rodica Lascu-Pop</i>).....	1327

Exempla	1338
Monograma lui Odysseas Elytis. <i>În orizontul „meu” de așteptare</i> <i>(Victor Ivanovici)</i>	1338
Bibliografie selectivă	1342
În loc de încheiere: Scurtă istorie a istoriei traducerilor <i>(Muguraș Constantinescu, Rodica Nagy)</i>	1345
Prezentarea proiectului ITLR în limbile engleză, franceză, germană, italiană, rusă, spaniolă	1349
A History of Translations into the Romanian Language (HTRL) from the 16 th to the 20 th Century (trad. <i>Liviu Cotrău</i>)	1349
Une histoire des traductions en langue roumaine (HTRL) XV–XX siècles (trad. <i>Raluca-Nicoleta Balașchi</i>).....	1353
Eine Geschichte der Übersetzungen ins Rumänische – 16.-20. Jahrhundert (trad. <i>Evemarie și Mihai Draganovici</i>)	1358
Una storia delle traduzioni in lingua rumena – i secoli XVI–XX (abbreviato ITLR) (trad. <i>Anamaria Gebăilă</i>)	1363
«История переводов на румынский язык – XVI–XXвв.» (ITLR – ИПРЯ) (trad. <i>Ludmila Bejenaru</i>).....	1368
Una historia de las traducciones al rumano – siglos XVI –XX (HTLR) (trad. <i>Alina-Viorela Prelipcean, Lavinia Seiciuc</i>)	1373
LISTĂ DE EDITURI ȘI COLECȚII	1379
INDICE DE TRADUCĂTORI	1385
INDICE DE AUTORI TRADUȘI.....	1415

LISTA AUTORILOR

- Rodica ALBU, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*
Carmen ANDRAȘ, *Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” al Academiei Române din Târgu Mureș*
Liliana ANGHEL, *Universitatea din București*
Cristina BRÎNZAN-ANTAL, *Asociația Societatea Maghiară de Cultură din Transilvania*
Dagmar Maria ANOCA, *Universitatea din București*
Ana-Maria ANTONESCI, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*
Sanda Maria ARDELEANU, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*
- Rodica BACONSKY, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*
Raluca Nicoleta BALAȚCHI, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*
Sanda BERCE, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*
Tímea BERKI, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*
Ludmila BEJENARU, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*
Bianca BICAN, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*
Iulian BOLDEA, *Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie „George Emil Palade” din Târgu Mureș.*
Dorica BOLTAȘU, *Colegiul Național „Iulia Hașdeu” din București*
Anca-Andreea BRĂESCU, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*
Carmen BRĂGARU, *Institutul de Istorie și Teorie literară „G. Călinescu” din București*
Carina BRÂNZILĂ, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*
Andreea BUGIAC, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*
- Daniela CĂTĂU-VEREȘ, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*
Diana CĂRBUNARU, *Universitatea de Vest din Timișoara*
Larisa CERCEL, *Universitatea din Leipzig*
Mihaela CERNĂUȚI-GORODEȚCHI, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*

Mianda CIOBA, *Universitatea din București*.

Mariana-Vica CIUPU, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*

Alexandra CONSTANTIN, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*

Muguraș CONSTANTINESCU, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*

Iulia COSMA, *Università degli Studi di Padova/Universitatea de Vest din Timișoara*

Liviu COTRĂU, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*

Camelia CRĂCIUN, *Universitatea din București*

Anca CRIVĂȚ, *Universitatea din București*

Elena CROITORU, *Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați*

Mihai CRUDU, *Universitatea din București*

Magdolna CSEGEDI, *Institutul Cultural Maghiar din București*

Daniel DEJICA, *Universitatea Politehnica din Timișoara*

Cristina DEUTSCH, *Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, București*

Georgiana DILĂ, *Universitatea din Craiova*

Gabriela DIMA, *Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați*

Rodica DIMITRIU, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*

Evemarie DRAGANOVICI, *Universitatea din București*

Mihai DRAGANOVICI, *Universitatea din București*

Roxana-Ema DREVE, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*

Raluca-Daniela DUINEA, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*

Ileana Neli EIBEN, *Universitatea de Vest din Timișoara*

Sorin ENEA, *Universitatea din Pitești*

Timea FERENCZ, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*

Aurora FIRȚA-MARIN, *Universitatea din București*

Dinu FLĂMÂND, *poet, traducător, eseist*

Rodica FRENȚIU, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*

Mihaela GAVRILĂ, *Universitatea din Craiova*

Constantin GEAMBAȘU, *Universitatea din București*

Anamaria GEBĂILĂ, *Universitatea din București*

Elena GHIȚĂ, *Universitatea de Vest din Timișoara*

Teodora GHIVIRIGĂ, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*

Brîndușa GRIGORIU, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*

Daniela HĂISAN, *Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava*

Mihaela HERBIL, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*

Maria-Cristina HETRIUC, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*

Florina ILIS, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*

Ilinca ILIAN, *Universitatea de Vest din Timișoara*

Cătălina ILIESCU GHEORGHIU, *Universitatea din Alicante*

Alice IONESCU, *Universitatea din Craiova*

Anca Irina IONESCU, *Universitatea din București*

Silvia Blanca IRIMIEA, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*

Victor IVANOVICI, *Universitatea Aristotel din Salonic*

Rodica LASCU-POP, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*

Andrei LAZAR, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*

Crina LEON, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*

Coman LUPU, *Universitatea din București*

Veronica MANOLE, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*

Daniela MĂRIUCUȚA, *Liceul francez Anna de Noailles din București, CEREFREA*

Villa Noël

Isabela MERILĂ, *Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați*

Magda MIRCEA, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*

Olimpia MITRIC, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*

Simona MODREANU, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*

Ovidiu MORAR, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*

Diana MOȚOC, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*

Maria Petronela MUNTEANU, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*

Liana MUTHU, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*

Rodica NAGY, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*

Octavia NEDELCU, *Universitatea din București*

Mariana NEȚ, *Institutul de Lingvistică al Academiei Române*

Maria-Luiza OANCEA, *Universitatea din București*

Daniele PANTALEONI, *Universitatea de Vest din Timișoara*

Maria PAPADIMA, *Universitatea Națională și Capodistriană din Atena*

Ana-Maria PĂCLEANU, *Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați*

Alina PELEA, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*

Roxana-Cristina PETCU, *Universitatea din București*

Ana-Magdalena PETRARU, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*

Maria-Cristina PÎRVU, *Biblioteca Națională a Franței*

Raluca POP , *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*
 Floriana POPESCU, *Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați*
 Andreea Maria POPESCU, *Universitatea din București*
 Dan Nicolae POPESCU, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*
 Alina-Viorela PRELIPCEAN, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*
 Gina PUICĂ, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*

Anda RĂDULESCU, *Universitatea din Craiova*
 Despina ROTARU, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*
 Diana RÎNCIOG, *Universitatea Petrol și Gaze din Ploiești*

Maria SASS, *Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu*
 Oana SĂLIȘTEANU, *Universitatea din București*
 Andi SĂSĂIAC, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*
 Lavinia SEICIUC, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*
 Carmen SVEDUNEAC, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*
 Mariana ȘOVEA, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*

Constantin TIRON, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*
 Sanda TOMESCU BACIU, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*
 Luminița-Elena TURCU, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*

Liviu-Marcel UNGUREAN, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*
 Oana URSU, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*

Libuša VAJDOVÁ, *Ustav svetovej literatury SAV/Institutul pentru Literatură
 Mondială, Academia Slovacă de Științe din Bratislava*
 Radu VANCU, *Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu*
 Daniela Cătău VEREȘ, *Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*
 Titela VÎLCEANU, *Universitatea din Craiova*
 Daniela VLADU, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca*
 George VOLCEANOV, *Universitatea „Spiru Haret” din București*

O TEORIE A TRADUCERII ÎN LOC DE CUVÂNT-ÎNAINTE

Departate de a fi doar operație de trecere dintr-o limbă într-alta a unui text, traducerea este un act general uman, profund uman, deși nu exclusiv uman: etologia, zoopsihologia, neurobiologia ne-au adus probe tulburătoare în acest sens și, mai mult ca sigur, au încă multe surprize pentru noi. Actul traducerii nu interesează numai literatura, ci cunoașterea în ansamblul manifestărilor ei, de la cele dintâi pe scară filogenetică până la științele, filosofii și artele contemporane. A cunoaște înseamnă, în primul rând, a traduce. Cunoaștem, traducem, suntem traducători – și traduși-perpetui – de-a lungul întregii noastre vieți.

Traducem propriile noastre senzații, percepții, impresii și traducem gesturile și privirile altora. O facem chiar înainte de a ști bine limba maternă și cu mult înainte de a învăța limbi străine. Problema traducerii este, așadar, anterioară problemei lingvistice și nu se reduce la ea. Desenele rupestre sunt traduceri, la fel și – înfinit mai complexe – picturile Renașterii. Limbajul muzical este, la rândul lui și în felul lui specific, o traducere. Orice exteriorizare a unui conținut sufletesc implică un act de traducere, fie că se manifestă lingvistic sau nonlingvistic. După cum tot ce primim din afară, din natură sau dinspre semenii noștri trece printr-un filtru traductiv de a cărui eficiență depinde calitatea și intensitatea trăirilor noastre.

Im-presiile și ex-presiile noastre sunt tra-duceri. Directețea, naturalețea, spontaneitatea lor sunt scurt-circuitate de un moment și de un mecanism comutator, de un transfer intra-mental și inter-semiotic, suportă o intermediere atât de rapid absorbită de organicitatea sinapselor noastre, încât trece neobservată. Medierea traducătoare este înscrisă în intimitatea structurii umane. Înainte de a-i traduce pe alții, ne traducem pe noi nouă înșine: traducerea este mai întâi autotraducere.

Actul traducător stă, prin urmare, în puterea oricărui individ, face parte din dotarea sa așa-zicând naturală, indiferent de locul, de limba și de cultura în care trăiește. La acest nivel primar, traducerea ne este tuturor

constitutivă. Faptul că se manifestă ca un apanaj al inteligenței fiecăruia nu îi anulează caracterul universal.

Intervenția factorului *lingvistic* va transforma profund această potențialitate, noul sistem semiotic îl va îngloba și subordona pe cel inițial, rezultatul fiind o complexificare enormă, pe de o parte, și o întrebuintare specializată pe de altă parte. Procesul traducător primar, petrecut într-un fel de „Auftakt”, se prelungește și se complică în ceea ce numim – impropriu – traducere *simultană* și, evident, la o altă scară de timp și de intensitate, în traducerea propriu-zisă, *scriptică*, *scripturală*.

Traducerea stă la baza obiectivității limbilor, la baza contractului social al limbajului, al oricărui limbaj. În absența acțiunii sale imediat eficiente, de o eficiență atât de rapidă încât pare implicită, comunicarea și conviețuirea ar fi imposibile. Eficiența imediată nu exclude cătuși de puțin complexitatea actului ca atare, *convenționalismul discret* pe care îl presupune și care selectează de fiecare dată anumite constante general-acceptabile în ciuda faptului – imaginabil, probant chiar la rigoare – că fiecare interlocutor va fi având o accepție personală tacită a termenilor introduși în discuție.

Procesul de modernizare, cu progresul științifico-tehnic și lărgirea de orizont consecutivă, cu mobilitatea fizică și mentală în creștere, a intensificat nevoia de comunicare inter-umană și internațională; prezența Celuilalt a devenit tot mai activă în viața de zi cu zi și în conștiința individuală și comunitară, iar odată cu ea, traducerea ca intermediere indispensabilă. O sumară privire retrospectivă relevă importanța traducerilor în constituirea unui spațiu literar internațional, precum și în modul de articulare al fiecărei culturi naționale.

*

E adevărat, această perspectivă este una relativ recentă, ea începe să se configureze abia în anii '70-'80 ai secolului trecut. În perioada interbelică și în cea imediat postbelică, problematica traducerii se reducea la aspecte lingvistice și la fidelitatea sau infidelitatea față de textul original. Aveam de a face cu o versiune asimetrică de bilingvism și cu un statut subaltern, servil al profesiei ca atare, secundaritatea actului traductiv răsfrângându-se în mod nedrept asupra traducătorului însuși, a cărui contribuție era considerată auxiliară, instrumentală, relevantă doar în sens reproductiv, nu creator.

Strâns legat, la început, de literatura comparată, studiul traducerilor își câștigă, de-a lungul anilor '80, autonomia deplină. *Traductologia*,

Translations Studies, *Translationswissenschaft*, *teoria traducerii*, *poetica traducerii* sunt noile discipline care, în Statele Unite și în Europa, reconsideră rolul traducerilor în istoria literaturii mai întâi, apoi în istoria culturii, urmărind, printre altele, efectele acestora asupra lecturii și educației publice, dar și asupra mutațiilor canonice din câmpul literar.

Treptat, domeniile în care traductologia se implică se înmulțesc, antrenând în această mișcare de expansiune și *literatura comparată*, disciplina din care s-a desprins: se produc interferențe cu istoria mentalităților, cu sociologia informației, cu diplomația culturală, altfel spus cu politica externă a statelor care se respectă ca state și care urmăresc o poziționare cât mai avantajoasă într-o lume în schimbare, în transformare.

În ultimele decenii a avut loc revoluția tehnologică și mediatică și a fost declanșată cursa irepresibilă și tot mai greu controlabilă a globalizării. Aceste evenimente majore, decisive în evoluția umanității, au mărit exponențial importanța traducerilor și le-au înscris într-un cadru mai larg în care *ideologicul* și *politicul* – adică problematica Puterii – influențează tot mai mult epistemologia disciplinei și, de fapt, a tuturor disciplinelor socio-umane.

După ce studiile postcoloniale au combătut cu succes viziunea eurocentrică asupra culturii, studiile transculturale și globale au inițiat o veritabilă campanie de subminare a conceptului de cultură națională, contestând suprapunerea acesteia cu o limbă unică și cu un teritoriu clar delimitat geografic și politic. Înăuntrul unui stat pot exista mai multe limbi și mai multe identități culturale și chiar înăuntrul unei culturi pot exista versiuni concurente sau alternative. Schimbul global nu se mai realizează între culturi omogene distincte, ci, pe deasupra lor, în condiții de interiorizată diversitate și de hibriditate. Literatura comparată însăși se *lumifică* (*worlding*), tinde spre o acoperire globală și chiar planetară.

Regimul traducerilor se modifică în consecință, studiul lor interdisciplinar devine în tot mai mare măsură unul *transdisciplinar*: prin extindere pe de o parte, dar și prin includere în zona de interes a altor discipline, precum istoria, antropologia, ecologia și chiar economia. Traductologia dezbată astăzi teme de anvergură, printre acestea, raportul între *global* și *local*, bilingvismul și plurilingvismul, *migrația* (ca fenomen social-politic, dar și cultural-estetic), *Puterea* ca sursă și agent al inegalității între indivizi, între limbi și între popoare. Dată fiind această expansiune, era firesc să se vorbească despre o „turnură traductivă” în continuarea mutației produse de studiile culturale în anii '80 ai secolului trecut.

Puternic impregnată ideologic și chiar politic, problematica traducerilor este implicată astăzi în controverse de ordin antropologic, ecologic și etic, referitoare la păstrarea tradiției și a memoriei colective, la supraviețuirea limbilor mici și a culturilor minoritare sau marginale. Nu întâmplător, unii teoreticieni contemporani ai traducerii, îndeosebi cei din Statele Unite, își reprezintă câmpul de cercetare și reflecție în termeni de conflict, de război cultural. „Zona traducerilor este o zonă de război” – scrie Emily Apter. Este vorba despre un „război” lingvistic și literar, transpus într-unul cultural și politic, între limbile „mici”, restrânse la spațiul național, și limbile „mari”, de circulație internațională; dar și de un alt „război” – mai puțin observat și comentat – pe care-l poartă culturile „mici” între ele spre a câștiga atenția și recepția culturilor „mari”.

Am pus între ghilimele termenul de *război* pentru că războaiele respective n-au fost nici declarate, nici recunoscute ca atare de combatanți. Am folosit ghilimele și în cazul adjectivelor *mari* și *mici* spre a evidenția inadecvarea de principiu a referinței lor la literatură sau la cultură; deși, dacă am ține seama de criteriile precum consistența tradiției și valoarea producției intelectuale, ar trebui, probabil, să acceptăm – selectiv și critic – evidențele.

Adevărul este că *anexionismul* (pentru a nu zice imperialismul) limbilor și culturilor mari – franceza, din secolul al XVII-lea până la jumătatea secolului al XX-lea și engleza, de atunci până astăzi și până cine știe când – s-a întâlnit cu aspirația *autocolonizatoare* a limbilor și culturilor mici de a se face cunoscute și recunoscute. Nu-i mai puțin adevărat faptul că efectul benefic al *con-fluenței* limbilor și literaturilor mici înspre bazinul uriaș al englezei, înspre rezervorul de capital (nu numai) simbolic, de reputație și de prestigiu, al lumii anglo-americane își are reversul malefic în scurgerea de energii creatoare din respectivele spații, în sărăcirea intelectuală și artistică a acestora și – din perspectiva duratei lungi – în reducerea *diversității* lingvistice și literare a lumii.

Aceeași distinsă comparatistă americană, Emily Apter, era îndreptățită să afirme, încă în 2006, că „traducerile, mai ales într-o lume dominată de limbajele economiilor puternice și ale populațiilor mari, condamnă graiurile minorității la obsolescență chiar dacă susțin accesul la moștenire culturală al «micilor» literaturi sau garantează o sferă mai largă de receptare unor autori reprezentativi selectați din tradițiile minoritare” (*The Translation Zone. A New Comparative Literature*, Princeton U.P., p. 4).

Se mai întâmplă însă un fenomen simptomatic în cadrul aceluiași raport între limbile mari și limbile mici – aflate într-un *raport de forță*, dincolo de intenții sau inițiative personale ori instituționale. Experiența traducerii și a dificultăților ei, a traductibilității și mai ales a intraductibilității sunt trăite în mod diferit de actorii aflați la un pol sau la altul. Problemele legate de origine, de identitate și de adresabilitate, într-un cuvânt, de *fidelitate* se rezolvă, cum știm, în funcție de limba-țintă. Dacă aceasta este o limbă mică, intraductibilul reprezintă, de regulă, o problemă gravă, dramatică, asumată ca atare de traducător. Dacă traducerea se efectuează în sens invers, intraductibilul contează mai puțin, ceea ce contează cu prioritate este transferul propriu-zis, mai puțin fidelitatea riguroasă; integrarea în sistemul limbii mari se realizează, nu o dată, prin sacrificarea specificității, complexității limbii și literaturii de origine. Asimetria raporturilor își spune cuvântul de cele mai multe ori.

„Marii traducători centrali sunt veritabili artizani ai universalului, adică ai travaliului către *unul*, către unificarea spațiului literar”, scrie Pascale Casanova în *La République Mondiale des Lettres* (Seuil, 2008, p. 201). Numai că această unificare se realizează, nu o dată, prin intervenții deformante asupra textelor venite dinspre periferie. Este reconfortant și încurajator să afirmăm și chiar să credem că nu mai există „centre” și „periferii”, dar schimburile literare concrete nu confirmă decât în mod excepțional o asemenea afirmație. Două sunt soluțiile (reductive) la care traducerile occidentale ale unui text ales dintr-o literatură marginală apelează spre a crește lizibilitatea și atracția acestuia pentru un public în genere nepregătit să-l înțeleagă și să-l guste: fie aleg direcția *omogenizării* (anglicizării, francizării etc.), fie pe aceea a *exotizării*, a convertirii stranieții estetice în straniețe regională, etnologică etc.

*

Cum e posibilă trecerea de la o limbă la alta, ce o face posibilă? O trecere, o „ducere” de sens, un transport de semnificație are loc totuși, chiar dacă transferul nu e total, iar echivalența este – în formularea exactă și inspirată a lui Paul Ricœur – „o echivalență fără identitate”, adică «o echivalență prezumată, neîntemeiată pe o identitate» (Paul Ricœur, *Le paradigme de la traduction* în *Esprit*, nr. 253, iunie 1999, p. 8–19)

Dar faptul că, în viața cotidiană, ca și în cultură, traducerea s-a dovedit a fi posibilă, ne îndeamnă spre ipoteza existenței unei baze comune, a unui fond comun tuturor limbilor, a unei *linguisticități* esențiale,

ca probă a unei *umanități* ireductibile. Acest fond comun se activează în momentul și pe parcursul actului traducător. Să fie acest fond comun o reminiscență a limbii dintâi, adamice, antebabelice sau o promisiune că, într-un viitor indefinit depărtat, o limbă universală va fi posibilă și funcțională?

Refuzând ambele piste ipotetice, Ricœur condiționează existența acestui fond comun fie de „regăsirea” lui, fie de „reconstruirea lui logică”, ambele urmând să fie probate în „tabele fonologice, lexicale, sintactice, retorice”. Prima ipoteză, a limbii comune originare și a dispersării ei catastrofice ulterioare, ne conduce la ideea intraductibilității radicale. Cea de a doua, a limbii universale posibile, reconstruibile, postulează existența unor „structuri ascunse” remanente sau a unor „coduri *a priori*”, „transcendentale”. Nu există posibilitatea reconstruirii unei limbi universale, nu există o „limbă perfectă” și nici o „traducere perfectă” – conchide Ricœur; dar posibilitatea traducerii începe de la faptul simplu, „masiv”, verificabil în orice limbă, „de a spune același lucru în alt fel”.

A spune același lucru în alt fel înseamnă a traduce acel lucru pentru sine sau pentru altcineva care nu l-a înțeles în prima formulare: traducere *internă*, adică o traducere efectuată înlăuntrul aceleiași limbi și al aceleiași comunități lingvistice, traducere care precede și condiționează traducerea *externă*, propriu-zisă. Iată, prin urmare, că și în prezența cadrului *lingvistic*, nu numai înaintea constituirii acestuia – logic, cronologic și antropologic vorbind – traducerea este mai întâi *autotraducere*.

M-aș întoarce însă acum la ipoteza existenței unui fond comun tuturor limbilor, fără de care traducerea n-ar fi posibilă. Așa cum îmi reprezintă eu lucrurile, acest fond comun nu constă în „structuri ascunse”, nici în „coduri *a priori*” ce ar urma să fie descoperite și puse în funcțiune. Acest fond comun există și funcționează nu ca o *structură*, ci ca un fel de *arhetip* universal, ca o latență actualizabilă, ca o aptitudine relațională, ca o convergență idiomatică ținând de o umanitate profundă și imaginativă.

Existența acestui arhetip nu poate fi demonstrată prin „tabele fonologice, morfologice, sintactice etc.”, el este mai mult un gol decât un plin, o concavitate, nu o convexitate, un rezervor de posibilități, nu de forme. Acest fond comun arhetipal este implicat în diversitatea innumerabilă a limbilor prin ceea ce, în structura specifică a fiecăreia, este deschis, disponibil, nefixat definitiv. El mobilizează rezerva de *indeterminare* a fiecărei limbi, rezervă din care, în opinia mea, decurge ospitalitatea ei. Paul Ricœur și, înaintea lui, Derrida, vorbesc despre „ospitalitate”, dar o definesc în alte moduri și în alte contexte. În reprezentarea mea, ospitalitatea unei limbi

constă în resursele ei de flexibilitate, de elasticitate, de mlădiere la care apelează și pe care le valorifică actul traducător.

Nu e vorba aici despre o laxitate care ar reduce funcționalitatea, fiabilitatea unei limbi. Nu e vorba nici despre limbi mai evoluat sau mai puțin evoluat, ci despre faptul că în fiecare limbă există – îmi imaginez că există – un spațiu de joc, o deschidere interioară, grație cărora un transfer *spre* și *dinspre* o altă limbă devine posibil în ciuda unor specificități constrângătoare ce par – și chiar sunt uneori – inextricabile.

Traducătorul actualizează această posibilitate, dă corp arhetipului. Potențialul de deschidere și disponibilitate se manifestă diferit de la o limbă la alta în funcție de relaționarea lor diferită. Măsura și modul deschiderii fiecărei limbi se verifică în chiar momentul punerii lor în contact, adică în practica traducerii. Nu există limbi mai traductibile decât altele, totul se joacă în confruntarea directă dintre ele: de-a lungul acestei confruntări, atât resursele fondului comun, cât și cele ale specificității se mobilizează în chip diferit în funcție de rezistențele întâlnite.

Dificultatea traducerii depinde în bună măsură de asemănarea sau neasemănarea structurală dintre cele două limbi angajate în dialog, de cultura pe care fiecare dintre ele o poartă, de tipul de retoricitate adoptat în momentul traducerii, dar și de acela activ în momentul creației – dacă cele două acte sunt depărtate în timp. Raporturile istorice între cele două limbi au, la rândul lor, un rol în procesul translațional, ca și – mai e nevoie s-o spunem? – acelea directe, de afinitate între traducător și textul tradus (respectiv, autorul acestuia).

Dar, dată fiind *specificitatea* fiecărei limbi (tipar sintactic, bagaj lexical, repertoriu figural, decupaj conceptual și nivel conceptual etc.), bariera idiomatice ar fi mai greu sau chiar imposibil de trecut fără existența acelei zone de indeterminare sau de mai slabă determinare – nelipsită nici din sistemele celor mai elaborate și mai reglate limbi – fără acel *arhetip ospitalier* care se actualizează de fiecare dată altfel – de la o încercare la alta, de la o negociere – apropiere la alta... Riscând o metaforă teoretică, aș fi tentat să afirm că în indeterminare și în flexibilitate rezidă „cosmopolitismul” limbilor, în vreme ce în fixitatea lor elaborată stă specificismul, localismul, „naționalismul” lor.

Respectivele zone de indeterminare au nu numai o pondere, dar și o localizare diferită. Ele se pot situa fie la nivelul flexiunii substantivale sau al celei verbale, al articulării sintactice, al polisemiei însăși, distribuite în câmpuri diferite și cu intensități diferite. Această indeterminare nu trebuie

nicidecum înțeleasă ca o deficiență, ca o carență, ci ca un gol constitutiv. Sistemul fiecărei limbi își este sieși suficient câtă vreme admitem că nu există o limbă „perfectă”, nici etalon spre a-i măsura perfecțiunea. Confruntarea traducătorului cu eterogenitatea greu reductibilă a limbilor puse în contact, cu specificitatea lor reciproc „străină”, are loc pe fundalul a ceea ce fiecare dintre ele oferă ca soluție recuperatoare sau compensatoare. De-a lungul practicii traductive, golul devine activ, iar indeterminarea o ofertă corelativă.

Nu încapă îndoială că în orice concept de ospitalitate dimensiunea *etică* este importantă, incontornabilă. Ospitalității limbii (despre care tocmai am vorbit) i se adaugă aceea a actului traducător propriu-zis. Și, desigur, a traducătorului însuși al cărui efort de fidelitate reclamă și implică o vocație etică. Fidelitatea traducătorului nu exclude intervenția creatoare proprie, ambele distribuite adecvat și inteligent între punctul inițial și cel final al actului traductiv.

*

Tendința dominantă astăzi privind traducerea este, cum am văzut, aceea de a o înscrie în contexte problematice tot mai largi. Se discută, se analizează premise, reprezentări, implicații și consecințe în ordine social-politică, moral-ecologică și (mai rar, mult mai rar) literar-estetică ale actului traducător, dar se trece rapid și ușor peste ceea ce este cel mai greu de trecut: peste intervalul adevăratei, intimei, ultimei încercări, în care un autor înfruntă necunoscutul și imposibilul, adică intraductibilul; un spațiu *între, dintre*, spațiu purgatorial, nu o dată infernal – spre a vorbi în termeni catolico-dantești.

A traduce înseamnă – în faza inițială, dar și în alte momente de confruntare și impas provizoriu – a te instala într-o zonă de eterogenitate radicală, de cenzură și de cenzură, de efort transgresiv. Limba traducătoare trebuie să iasă din sine, adică din fire, și să se plieze – virtual, imaginativ, dar și real, practic – la exigențele celeilalte limbi. Încercarea traducătorului adevărat, reiterată cuvânt cu cuvânt, frază cu frază, este aceea de a trece dintr-o limbă într-alta nu numai sensul, ci și farmecul. Situația în care este pus traducătorul e adeseori nu doar dilematică, ci de-a dreptul dramatică: el trebuie să aleagă, nu o dată, între propria libertate de inițiativă și fidelitatea față de text, între litera și spiritul textului, între conținutul și forma acestuia etc.

Actul traducător supune opera originală unei de-contextualizări multiple și radicale, dar și unor deconstructurări care, oricât de provizorii,

conduc la pierderea autonomiei sale intenționale, textuale și, în ultimă instanță, culturale. Într-adevăr, caracterul definitiv al textului, imutabilitatea lui sunt serios puse la încercare în timpul traducerii. Intervenția transformatoare a traducătorului poate fi interpretată ca un gest *decanonizator*.

Afirmația sună paradoxal dacă avem în vedere rolul, de obicei, canonizator al traducerilor. Dacă nu e rezultatul unor presiuni financiar-publicitare, traducerea unei opere într-o limbă străină reprezintă un prim pas spre cucerirea unui statut canonic, mai ales dacă acea limbă este una de circulație internațională. Acest statut este obținut însă cu prețul sfârtecărilor, dislocărilor, adăugirilor, al acrobațiilor compensatoare la care traducătorul supune textul operei respective. În efortul său de a turna textul ei în tiparele limbii-țintă, acesta nu are cum să respecte condiția statuară a operei, oricât de mare i-ar fi respectul, fidelitatea și devotamentul față de ea. Reverența ar trebui să stimuleze însă libertatea și creativitatea traducătorului, nicidecum să i le inhibe. În acest sens, sunt tentat să spun că nu există, în realitate, text *canonic* pentru traducătorul său.

*

Perenitatea capodoperelor (termen suspect pentru gustul postmodern) a stârnit în chip firesc interesul, dorința, ambiția traducătorilor din diferite epoci și spații lingvistice de a le supune unor încercări de echivalare. Fenomenul *retraducerii*, neglijat în trecut, a devenit în ultimele decenii una dintre temele recurente ale traductologiei, ca și *relectura*, preluată cu succes din teoria literaturii și din teoria criticii.

Atunci când nu se datorează unei pasiuni personale intense a unui anumit autor – traducător sau scriitor – pentru o operă din trecut, retraducerile reprezintă un simptom al unei schimbări de gust, de concepție asupra literaturii sau, mai rar, de orientare politică petrecute în evoluția unei societăți și a unei culturi. *Retraducerile* – ca și traducerile, dar mai pregnant – urmează în mare (nu întocmai) cursul literaturii înlăuntrul căreia se manifestă și se integrează. Succesiunea marilor curente literar-culturale, dar și, mai nou, cea a salturilor tehnologice pot fi urmărite în istoria mai veche sau mai recentă a traducerilor locale și internaționale. Să ne gândim doar la schimbările apărute în practica traducerilor și a retraducerilor sub influența viziunii postmoderne, dar și la înnoirile pe care le-a provocat – din interior – consolidarea, pe de o parte, și restructurarea, pe de altă parte, a traductologiei însăși.

Un studiu istoric și statistic al retraducerilor ar putea stabili periodicitatea fenomenului ca atare de la o țară la alta și de la o cultură la alta. Scopul inițiativei retraducătoare este, desigur, unul implicit critic și explicit restaurator. Ce înseamnă însă, în acest caz, *restaurare*? Ioan Pânzaru, cel care folosește acest termen în prefața la *Doamna Bovary* (traducere și note de D.T. Sarafoff, ediție îngrijită și prefață de Ioan Pânzaru, Polirom, București, 2006: 24) îl pune în legătură cu restaurările din arhitectură și din pictură. Acolo însă e vorba despre refacerea unor opere din trecut, despre restabilirea integrității lor, a formei lor inițiale, care s-a distrus ori alterat ca efect al vremii și al vremurilor. Acea restaurare vizează cu precădere trecutul, este o reîntoarcere în trecut, chiar dacă repararea și reconstituirea pot fi efectuate cu mijloace moderne.

Retraducerea vizează, la rândul ei, integritatea textului original, dar își exercită acțiunea critică și restauratoare din perspectiva prezentului. Forma inițială a textului este, fără îndoială, respectată – restabilă, dacă e cazul-dar noua versiune ține seama, dincolo de alegerile subiective ale traducătorului, de schimbările ce au avut loc între timp în mentalitatea generală, în gustul epocii, în concepția despre literatură și despre traducere, în însăși evoluția limbii și a practicii literare. Așa se face că retraducerea va descoperi și valorifica potențialități ale originalului care au scăpat primului traducător, va reînnoi limbajul și chiar, în anumite cazuri, profitând de achizițiile unor cercetări recente, va fi în măsură să repare unele erori de lecțiune sau de situare ale predecesorului. Miza principală va trebui să fie însă *autenticitatea*, o autenticitate crescută, ceea ce presupune evitarea „vulgarizării actualizante” – pericol asupra căruia atrage atenția Ioan Pânzaru. Actualizarea nu implică întotdeauna vulgarizare, dar intruziunile textuale politizante – da. Să rămânem, așadar, la potențialități ale textului, să nu le „traducem” în texte noi, rescrise conform unui *trend* sau altuia.

Vorbind despre potențialități ale unui text, am în vedere faptul că noile contexte social-politice și culturale sugerează noi conexiuni, noi raporturi ce se pot stabili între replici, scene, personaje din cuprinsul respectivului text și situații, figuri sau idei din epoca noastră. Caracterul paradoxal *aluziv* al operelor trecutului la momentul prezent a fost, de altfel, pus în valoare și de exegeza critică – nu o dată și cu deosebire în perioade istorice opresive. Să ne amintim de *Shakespeare, contemporanul nostru*, al criticului polonez Jan Kott, apărut în anii '60 sau de *Marea trăncăneală*, cartea despre Caragiale a lui Mircea Iorgulescu, apărută la noi în plin ceaușism. Traducerile în genere și, cu atât mai mult retraducerile, vădesc similitudini

constitutive și funcționale cu exegeza literară. Ca și comentariul critic, retraducerea aduce opera din trecut în contemporaneitate, îi prelungește longevitatea, îi întreține posteritatea.

*

În seminalul său eseu din 1923, republicat ulterior și în *Illuminationen, Ausgewählte Schriften, I* (Suhrkamp Verlag, 1955), Walter Benjamin definește „sarcina traducătorului” și condițiile traductibilității pe fundalul unor așteptări mesianice referitoare la „înrudirea” limbilor – care nu implică nici „identitatea originii” și nici asemănarea lor – și la „indefinita (lor) renaștere” (Benjamin, Walter, Charles Baudelaire, *Tableaux Parisiens. Deutsche Übertragung mit einem Vorwort über die Aufgabe des Übersetzers, französisch und deutsch*, Heidelberg, Verlag von Richard Weißbach, 1923). Surprinzătoare până la paradox sunt însă atenția mărită, ponderea și aprecierea acordate nu traducerii, ci originalului, nu actului traducător, ci actului creator. Nu atât dificultățile translației dintr-o limbă într-alta sunt în centrul dezbaterii sale, cât calitățile operei literare și, în primul rând, capacitatea acesteia de a fi și de a rămâne *vie*, adică de a supraviețui.

„Supraviețuirea” operelor literare Walter Benjamin o explică prin modificarea lor în timp, modificare pe care el o localizează chiar la nivelul textului însuși. Forma deja dată, fixată de autor nu împiedică schimbările ulterioare: „Căci în supraviețuirea sa, care nu ar merita acest nume dacă nu ar fi o mutație și o înnoire a ceva viu, originalul suferă o modificare. Chiar și cuvintele solidificate pot trece printr-un proces de postmaturizare”. Citez din versiunea românească a textului (Walter Benjamin, „Sarcina Traducătorului”, în *Iluminări*, traducere de Catrinel Pleșu, Univers, 2000: p. 45–55).

Originalitatea discursului lui Walter Benjamin constă în insistența sa asupra faptului că procesul de „postmaturizare” a textului este *intern*, nu (doar) *extern*. Încă o dată surprinzător și oarecum contradictoriu, teoreticianul pare că refuză, chiar de la început, perspectiva receptării, ca nerelevantă: „[...] nicio poezie nu e menită cititorului, nicio pictură privitorului, nicio simfonie ascultătorului”. Dar, pe de altă parte, definește „postmaturizarea” textului astfel: „ceea ce, pe vremea unui autor era o tendință a limbajului său creator, poate dispărea mai târziu făcând astfel loc unor tendințe imanente în creația literară, care pot pune în evidență, într-un mod nou, ceea ce este deja format”.

Cu toate că Benjamin subliniază caracterul „immanent” a tendințelor nou apărute, însăși apariția lor – altfel spus modificarea textului – ține de

contextele succesive în care opera se înscrie de-a lungul „supraviețuirii” sale. Receptarea operei este, prin urmare, importantă și relevantă. Fără să vrea, teoreticianul german susține, cu argumente proprii, teza mai veche a lui Valéry, conform căreia „schimbarea cititorului antrenează o schimbare în textul însuși”.

Întreg studiul lui Walter Benjamin este un paralelism între original și traducere, între opere – de fapt, „marile opere” – și transpunerea lor în altă limbă, între dinamica acțiunilor și durata rezultatelor acestora: „[...] așa cum tonalitatea și semnificația unor opere literare se modifică total de-a lungul secolelor, limba maternă a traducătorului se modifică și ea”. Dar „[...] în vreme ce cuvintele scriitorului supraviețuiesc propriei lui limbi, chiar și cea mai bună traducere este destinată să dispară din evoluția propriei sale limbi și să piară când această limbă se înnoiește”.

Traducerile n-au durabilitate, dar contribuie prin semnificația gestului lor și prin eforturile lor mereu reiterate la o apropiere indefinită de „tărâmul făgăduit și interzis al reconcilierii și împlinirii limbilor”. La acest tărâm ajunge „numai acea parte a traducerii care este mai mult decât o simplă comunicare”. Unitatea „determinată” între conținutul și limba originalului, între „fructul” și „pielea” lui nu se regăsesc în traducere decât în chip aproximativ, „căci limba traducerii înfășoară conținutul ca o mantie regală cu falduri largi”.

Gândirea lui Walter Benjamin cu privire la traducere se mișcă, ingenios și capricios, între *intenționalitate* – care nu este a autorilor, ci a limbilor înseși aspirând la „reconciliere” – și *literalitate*, înțeleasă ca probă de fidelitate, dar nu față de sensul originalului, ci față de intenția acestuia: *intentio* pe care limba traducerii ar trebui s-o exprime „nu ca reproducere, ci ca armonie, ca o completare la limba în care se exprimă, ca propria sa *intentio*”. Prin urmare, adaugă Walter Benjamin, „cea mai înaltă laudă adusă traducerii [...] nu este că se citește de parcă ar fi fost scrisă în original în acea limbă”.

Aprecieri contraintuitive, derutantă, în raport cu reprezentarea comună asupra efortului și rostului actului traductor. În logica, e drept sinuoasă, a teoreticianului german, această apreciere este parte a concepției sale de ansamblu privitoare la traducere, în cadrul căreia *asemănarea* și *sensul* joacă un rol secundar. Dincolo de sensurile punctuale ale unei opere sau alteia – de a căror reproducere traducerea se poate dispensa – autorul are în minte sensul adânc al unei „limbi pure” care ar sta la baza atât a „înrudirii” limbilor, cât și a „renașterii” lor.

Sarcina traducătorului este să regăsească „limba pură”, prezentă dar ascunsă în mișcarea limbii, „să salveze în propria lui limbă acea limbă surghiunită în limba străină, să elibereze prin transpunere acea limbă pură prinsă în operă”. În formularea acestei versiuni, paradoxul se îngână cu obscuritatea, sfârșind spectaculos, apoteotic, cu evocarea Sfintei Scripturi „în care sensul a încetat să mai fie linia de despărțire între fluxul limbii și cel al revelației”. Adevărul revelat se exprimă în textul sacru „în toată literalitatea sa și fără mijlocirea sensului”, astfel încât traducerea devine „una cu originalul în forma versiunii interliniare”.

Printr-un telescopaj inspirat, transparența devine iradiantă, traductibilitatea maximă, „necondiționată” se transformă într-o traducere implicită, resorbită în sine, virtualizată: „Într-o oarecare măsură toate marile texte conțin traducerea lor virtuală printre rânduri și în cel mai înalt grad”. Formulă de o nobilă idealitate, numai în aparență descurajantă pentru traducător, în realitate profund provocatoare și mobilizatoare.

Aș mai adăuga faptul că reprezentării lui Walter Benjamin referitoare la „marile opere” i se poate replica invocând „marile traduceri”. Acestea nu doar echivalează originalul, ci îi devin adeseori echivalente. Valoarea lor nu se măsoară numai prin fidelitate, ci și prin libertate creatoare. Rilke în viziunea lui Al. Philippide, Petrarca în traducerea Etei Boeriu sau Esenin transpus în română de George Lesnea sunt doar câteva exemple la îndemână. Traducerea lui *Faust* în franceză de către Nerval a ajuns să-i placă lui Goethe mai mult decât propria versiune germană, după cum recunoaște el însuși în convorbirile cu Eckermann.

Asemenea traduceri produc un efect de fixare a atenției și a adeziunii asupra performanței proprii, își aproprie originalul cu atâta forță expresivă încât aproape i se substituie în conștiința și în memoria cititorilor. Ele rămân în patrimoniul limbii și al culturii receptoare, marchează gustul artistic și sensibilitatea mai multor generații până când o altă încercare, într-o altă paradigmă socio-politică și literară, se va impune stârnind alt fel de adeziuni.

Marile traduceri împrumută – cel puțin parțial – posteritatea modelelor lor, de fapt, împărtășesc – cu deplină îndreptățire – o posteritate la care au contribuit din plin. Posteritatea largă, nu numai lungă, a „marilor opere” este de neconceput fără aportul unor „mari traduceri”, acestea din urmă nefiind decât reîntrupări în alte spații și în alte timpuri ale celor dintâi.

... Mă întorc, în încheiere, la ipoteza mea și mă întreb dacă tărâmul „reconcilierii și împlinirii limbilor”, imaginat de teoreticianul german ca un

loc al descoperirii unei iluzorii „limbi pure”, n-ar putea fi resituat în acea *zonă de indeterminare*, de reglare rarefiată, pe care am evocat-o anterior, propunând-o ca spațiu de întâlnire fecundă între limbile angajate în traducere, spațiu de schimb reciproc avantajos făcut posibil tocmai de relaxarea sau chiar de absența punctuală a constrângerilor, de porozitatea frontierelor despărțitoare, un spațiu de negociere și *complementaritate eliptică*. De altfel, aceste zone de slabă determinare și de indeterminare sunt frecventate nu numai de traducători, ci și de poeți, dornici să sfideze și să disloce armătura gramaticală și categorială a limbilor.

Din perspectivă antropologică, istorică și culturală, traducerile înfruntă și adeseori înfrâng *paradoxul limbilor*, funcția lor, în același timp unificatoare și separatoare, contribuie decisiv la rafinarea fiecăreia în parte și a tuturor împreună. Ca articulări ale particularului la universal, ele participă la edificarea sistemului literar global, sunt *parte a literaturii lumii*. Traducerile sunt încercări ale omului de a face economie de conflict, de a compatibiliza identitatea cu alteritatea, de a cultiva – dincolo de lupte pentru preeminență – ospitalitatea ca pe o formă de superioară inteligență.

*

Am scris paginile de mai sus la invitația doamnei profesor Muguraș Constantinescu și a colegelor sale de la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, impresionat de anvergura proiectului lor atât de ambițios, de actual și de necesar culturii românești. Un proiect care nu este doar în curs de realizare, ci chiar, în parte, realizat. El mobilizează o energie intelectuală importantă, antrenând peste 200 de cercetători, inclusiv colegi din Franța, Germania, Grecia, Spania.

Concepută de la origini până în prezent, fără pretenții de exhaustivitate, dar acoperind toate provinciile românești, inclusiv Basarabia, *O istorie a traducerilor în limba română* se prezintă ca o *istorie integrată*, abordându-și obiectul în chip multiperspectival. Nu este vorba numai despre o abordare lingvistică și literară, ci și de instrumente sociologice, statistice, de criterii metodologice, de repere teoretice și terminologice puse în acțiune. Departe de a fi doar descriptivă, enumerativă, constatativă, *Istoria* de față este analitică și critică, teoretizantă și contextualizantă, incluzând o istorie a traductologiei, a literaturii comparate, a istoriei literare, a culturii românești în ansamblul ei. Avem de a face în cuprins cu mai multe istorii: o istorie a

limbii române, a literaturii române, o istorie a ideilor, o istorie socială. Se verifică astfel importanța traducerilor în studiul receptării operelor literare și al circulației ideilor, în general. Se produce o deplasare a domeniului ca atare dinspre margine spre centru și *last but not least* are loc o reînscrisiere firească a culturii românești în cultura universală.

În concluzie, se cuvine să fim recunoscători traductologilor noștri care ne oferă o sinteză remarcabilă, un instrument de lucru cât se poate de prețios. Demersul autorilor care s-au angajat într-o asemenea lucrare de acribie și de durată mi se pare perfect sincronizat cu ceea ce se întâmplă în Occident, cu exigențele traductologiei contemporane.

Sunt onorat să particip la această operă monumentală, sper din toată inima să poată fi dusă până la capăt în ciuda condițiilor neprielnice, m-aș bucura dacă și alți autori care s-au ilustrat în traductologia românească – Magda Jeanrenaud, Bogdan Ghiu și, înaintea lor, Gelu Ionescu – s-ar asocia acestui admirabil efort colectiv.

Mircea MARTIN
Universitatea București